

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ДИСПЕТЧЕРІВ ЯК УМОВА ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто ключові компетентності майбутніх авіаційних диспетчерів, сформованість яких визначає готовність до професійної діяльності.

Ключові слова: компетентність; ключові компетентності; авіаційний диспетчер; професійна діяльність.

Рассмотрены профессиональные компетентности будущих авиационных диспетчеров, сформированность которых определяет готовность к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: компетентность; ключевые компетентности; авиационный диспетчер; профессиональная деятельность.

The key are considered the competence of future aviation controllers the formed of which is determined by readiness to professional activity.

Keywords: competence; key a competence; aviation controller; professional activity.

Актуальність дослідження. Відповідно до тенденцій процесу модернізації сучасної освіти, головним завданням сучасної вищої освіти є формування в майбутніх фахівців професійної компетентності. Освітній процес має задовольняти потреби соціального замовлення, зокрема, «виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у розв'язанні соціальних, виробничих і економічних завдань» [1, с. 21]. Стрімкий розвиток сучасного глобалізованого суспільства зумовлює постійне зростання вимог до молодого спеціаліста. У контексті євроінтеграції України перед вітчизняними педагогами поставили нові завдання з удосконалення і трансформування системи вищої освіти, провідними серед яких є такі: формування в майбутнього спеціаліста особистісних якостей, необхідних для належного здійснення професійної діяльності, психологічної готовності до професійної діяльності; ефективного інтегрування фахових знань, умінь і навичок. Ці складники є визначальними для формування ключових професійних компетентностей у майбутніх фахівців різних професійних галузей, зокрема авіаційної.

Авіаційна галузь постійно розвивається й оновлюється, що вимагає від вищої освіти зазначеного профілю безперервного пошуку нових підходів до якісної підготовки висококласних фахівців, зокрема, формування особистісних і професійних якостей у майбутніх авіаційних диспетчерів. Підготовка авіаційного

диспетчера у вищих навчальних закладах має на меті сформувати компетентного фахівця в авіаційній галузі. Професійна діяльність авіаційного диспетчера пов'язана з підвищеним рівнем ризику, тому становлення його як професійної особистості має починатися з усвідомлення відповідальності, яку згодом буде покладено на нього. Серйозне ставлення до навчання сприятиме належному подальшому виконанню професійних обов'язків.

З огляду на зазначене, актуальним є дослідження процесу формування ключових компетентностей майбутніх авіаційних диспетчерів як умови готовності їх до професійної діяльності.

Мета статті – вивчити ключові компетентності авіаційного диспетчера. Крім того, необхідно проаналізувати педагогічні та психологічні умови формування в майбутнього авіаційного диспетчера зазначених компетентностей.

Основні аспекти компетентнісного підходу в освітньому просторі досліджували відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: У. Бек, Н. Бібік, Ф. Вайнерт, Д. Валь, Е. Кліме, Д. Кур, Д. Мартенс, Х. Мендель, О. Овчарук, О. Пометун, Ф. Фрідріх та ін. У сучасній психолого-педагогічній літературі чимало досліджень (О. Локшиної, Л. Паращенко, О. Савченко, С. Трубачевої, Г. Фрейман) присвячено питанням теорії та практики формування ключових компетентностей фахівців різних галузей. Водночас проблема формування ключових компетентностей у майбутніх авіаційних диспетчерів лишається недостатньо дослідженою.

Аналіз праць провідних вітчизняних науковців у цій сфері (О. Петрашук, О. Пітель, В. Харченко, С. Щербіна) підтверджує необхідність дослідження проблеми формування ключових компетентностей майбутніх авіаційних фахівців, зокрема, авіаційних диспетчерів. Крім того, потребують ґрунтовного вивчення педагогічні чинники, що впливають на формування цих компетентностей у майбутніх спеціалістів зазначеної галузі.

Стрімкий розвиток науки та сучасних технологій зумовлює безперервне оновлення теоретичних засад підготовки фахівців різних галузей, зокрема й авіації. Саме тому молодий спеціаліст, приступаючи до професійної діяльності, має подолати низку проблем, пов'язаних із: невпевненістю в правильності власних дій; нездатністю використовувати набуті знання й досвід; несформованістю психологічної готовності до початку професійного життя. Зазначені проблеми набувають особливої гостроти, з огляду на те, що від правильності виконання авіаційним диспетчером професійних обов'язків повсякчас залежить життя інших людей.

Підготовка авіадиспетчерів у вищих навчальних закладах має забезпечити отримання системних знань, напрацювання фахових умінь і навичок, що будуть становити основу компетентної підготовки майбутнього авіаційного диспетчера до виконання професійних обов'язків.

Головне призначення авіаційного диспетчера – забезпечити безпечний, регулярний і впорядкований рух повітряних судів у межах зони його відповідальності. Це один з видів професійної діяльності, у якій фахівець не може дозволити собі припуститися помилки. Крім того, від успішності трудової діяльності авіаційного диспетчера, як і будь-якого спеціаліста в інших сферах діяльності, залежить його кар'єрне зростання. У цьому контексті успішність трудової діяльності слід трактувати як здатність працівника поєднувати

теоретичні знання та практичні вміння з досвідом роботи й ефективно використовувати їх під час виконання професійних обов'язків. З приводу даного питання, у багатьох державах світу здійснено перехід від «знаннєвої» моделі навчання до «компетентнісної», що спрямована на формування соціально й професійно компетентної особистості. Таким чином, засвоєння готових знань стає не метою, а одним з допоміжних засобів у підготовці фахівця [2, с. 7]. Результатом такого процесу є формування загальної професійної компетентності, що є сукупністю ключових компетентностей, тобто інтегрованою характеристикою особистості. Зазначена характеристика має сформуватися у процесі навчання, поєднавши в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності й поведінкову модель особистості.

Похідним поняття ключових компетентностей є наукова категорія «компетентність». Загалом у науці є різні підходи до визначення поняття «компетентність» (від лат. *competence*), однак більшість дослідників сходяться на думці, що це здатність та готовність особистості до виконання певної діяльності [О. Бергмус, С. Боднар, В. Кальней, Б. Кенжебеков, С. Шишов]. Компетентна особистість володіє знаннями та досвідом в певній галузі та здатна застосовувати свій професійний потенціал на практиці. Тобто це особа, яка має власне компетенцію. Компетенція – суспільні вимоги до засвоєння сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі. [3, с. 49]

На нашу думку, компетентність – це здатність людини виконувати: а) професійні обов'язки на основі отриманих під час професійної підготовки у вищих навчальних закладах теоретичних знань і практичних умінь; б) складні завдання та певні дії шляхом мобілізації психологічних ресурсів.

Упродовж тривалого часу розгортається дискусія між сучасними науковцями та педагогами-практиками (А. Хуторський, Н. Бібік та інші) стосовно ключових компетентностей, якими має володіти людина для повноцінного життя в суспільстві та зростання у професійній діяльності.

Водночас у програмі Європейської комісії «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система» цей термін потрактовано як комбінацію вмінь, знань, здібностей і ставлень, що визначає схильність до навчання й набуття практичного досвіду. Відповідно до зазначеної програми, ключові компетентності – це змінний багатофункціональний набір знань, умінь і навичок, що необхідний індивіду для особистісної реалізації й розвитку, соціальної інтеграції та працевлаштування. Ключові компетентності мають важливе значення, передусім, для таких сфер життя, як: особистісна реалізація і розвиток людини протягом життя (культурний капітал); активне громадянство та інтеграція (соціальний капітал); зайнятість (людський капітал) [4, с. 23–24].

Дослідник О. Прометун пропонує поняття «ключові компетенції» визначати як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи певні проблеми [5, с. 62].

У контексті нашого дослідження поняття «ключові компетентності» доцільно трактувати як змінні, багатогранні компетентності, що ґрунтуються на інтегрованих знаннях і вміннях, формуються в людині й визначають її як

соціальну та професійну особистість. Ключові компетентності, що формуються в людині, сприяють її соціальному розвитку, водночас саме професійна компетентність допомагає становленню професійної особистості. Успішна професійна діяльність є невід'ємним складником повноцінного життя та самореалізації людини.

Слід зазначити, що словосполучення ключові професійні компетентності не зустрічається у сучасній літературі. Зазвичай науковці використовують термін «ключові компетентності» та «професійна компетентність». Але ключові компетентності є загальними умовами для успішного соціального життя особистості, які необхідно формувати вже під час навчання особистості у середніх навчальних закладах. Професійна компетентність особистості формує професійну особистість, визначає ключові елементи, якими має оволодіти особистість відповідно до професійного напрямку підготовки майбутнього фахівця. Дослідник В. Слабко професійну компетентність трактує як «вищий рівень своєї якості – професіоналізм» [6, с. 207].

На наш погляд, ключові професійні компетентності майбутнього авіаційного диспетчера – це сформовані під час професійного навчання компетентності, які будуються на знаннях та вміннях; професійний досвід, який особа здатна за необхідності активізувати. Професійний досвід слід розуміти як складну систему, що передбачає сукупність знань, умінь, навичок, способів виконувати завдання та розв'язувати проблеми, що виникають у процесі підготовки та професійної діяльності майбутнього авіаційного диспетчера [7, с. 387].

Несформованість ключових компетентностей у майбутніх авіаційних диспетчерів актуалізує одну з головних проблем цивільної авіації – безпеку польотів. Формування ключових компетентностей – це складний багатогранний процес, що здійснюють під час навчання у вищому навчальному закладі чи професійному училищі.

Сучасна підготовка майбутніх авіаційних диспетчерів спрямована на накопичення знань, набуття професійних навиків і передбачає:

початкову підготовку, що входить у програму освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр за напрямом підготовки «Аеронавігація» (передбачає загальні курси класичних вищих навчальних закладів і спеціальні дисципліни, серед яких: авіаційна метеорологія, технологія роботи авіадиспетчера, організація повітряного руху, авіаційна англійська мова та ін.);

відбір кандидатів за професійними якостями (після початкової підготовки кандидати, які бажають стати авіадиспетчерами, мають успішно пройти спеціалізовані тести для оцінювання наявності професійно необхідних якостей);

отримання ліцензії студента-авіадиспетчера (державна сертифікація авіаційного персоналу та перевірка теоретичних знань);

професійна підготовка в тренажерних центрах [8].

Завершальним етапом перед початком професійної діяльності є стажування безпосередньо на робочому місці й отримання ліцензії авіадиспетчера.

Слід зауважити, що традиційна система підготовки майбутнього авіаційного диспетчера формувалася протягом тривалого часу, накопичила ґрунтовний досвід, однак, зважаючи на постійні зміни у сфері аеронавігаційній, нині вона не цілком відповідає сучасним потребам галузі [9, с. 84]. Початкова підготовка майбутнього авіаційного диспетчера у вищих навчальних заклад авіаційного

профілю передбачає два етапи: теоретичний – отримання та продукування необхідних знань; практичний – заняття на тренажерах для формування компетентностей, необхідних умінь і навичок.

Дослідники О. Петрушак і С. Рудаш у своєму дослідженні [10] визначають певні недоліки сучасної професійної підготовки майбутнього авіаційного диспетчера. Передусім це розрив між теорією та практикою. Для усунення його науковці пропонують запровадити три етапи навчання, а саме:

отримання теоретичних знань (знання, що є основою професійної діяльності авіаційних диспетчерів);

передтренажерний етап (формування практичних умінь і навичок);

практичні заняття на тренажерах.

На думку зазначених учених, саме на передтренажерному етапі відбувається поетапне оволодіння необхідними компетентностями [10, с. 179].

С. Щербіна у науковому дослідженні [11], присвяченому формуванню професійних умінь у майбутніх авіаційних диспетчерів, наголошує, що у процесі професійної підготовки майбутнього авіадиспетчера слід сформувати:

- активність пізнання причин нештатної ситуації;
- здатність працювати як з перенасиченим інформаційним полем, так і за умов дефіциту інформації;
- уміння будувати на основі розрізненої та різнопланової інформації концептуальну модель образу польоту;
- уміння приймати та реалізовувати рішення з переданням його на борт повітряного судна [11, с. 7].

Зазначеним зумовлено актуальність визначення та вивчення ключових компетентностей майбутнього авіаційного диспетчера, які фахівець зможе надалі поєднати з отриманими знаннями й досвідом, що забезпечить належний рівень професійної підготовки та подальшої діяльності.

В. Харченко та Ю. Чинченко [12] розробили методику експертної оцінки керівників польотів, схарактеризували організаторську та соціально-психологічну компетентність керівника польотів. У дослідженні взяли участь керівники польотів, старші авіаційні диспетчери та авіаційні диспетчери-інструктори.

Ураховуючи отримані результати дослідження, науковці визначили основні складові професійної компетентності майбутнього керівника польотів (авіаційного диспетчера):

- особистісна компетенція;
- соціально-психологічна компетенція;
- ділова компетенція.

Так, особистісна компетентність майбутнього авіаційного диспетчера визначає психологічні та фізичні можливості особистості диспетчера, рівень вимогливості до себе, здатність нести відповідальність за власні дії та їх наслідки. Соціально-психологічна компетентність – здатність до взаємодії з іншими людьми. Ділова компетентність охоплює певні якості авіаційного диспетчера, серед яких: швидка реакція в разі виникнення певних професійних проблем, своєчасне виконання виробничих завдань, проблемних завдань у мінімальний час, з урахуванням фінансових і моральних збитків [12, с. 34].

Професійна діяльність авіаційних диспетчерів передбачає постійний зв'язок із членами екіпажу. Так, радіообмін вимагає від авіаційного диспетчера

розвинених комунікативних умінь, які необхідно формувати під час професійного навчання, що визначає комунікативну компетентність, як ключову професійної компетентності авіаційного диспетчера. Дослідник О. Питель визначає такі лінгвістичні аспекти ведення радіообміну в сучасній авіації:

- лаконічність;
- однозначність;
- відносна свобода побудови висловлювання;
- типова фразеологія;
- максимальне використання стандартних слів і фраз;
- чітка та зрозуміла вимова;
- уникнення багатослів'я в стандартних умовах;
- використання нестандартних мовних одиниць у нестандартних ситуаціях [13, с. 192].

У нормативних документах Міжнародної організації цивільної авіації англійська авіаційна мова є основною мовою радіообміну. Вивчення англійської авіаційної мови є обов'язковою умовою професійної діяльності майбутнього авіаційного диспетчера. Доходимо висновку, що комунікативна компетентність також є важливим елементом професійної компетентності авіаційного диспетчера, що визначає готовність і здатність вести діалог як на рідній, так і на англійській авіаційній мовах, передусім, у стресових ситуаціях.

Отже, формування ключових компетентностей майбутнього авіаційного диспетчера є актуальною і складною проблемою системи вищої освіти авіаційного напрямку, ступінь розв'язання якої визначає безпеку польотів на повітряних трасах. Це тривалий багатоаспектний процес, що вимагає формування професійно важливих якостей, умінь, навичок і є завданням вищої професійної освіти авіаційного профілю.

Висновки. 1. Ключові компетентності майбутнього авіаційного диспетчера, на нашу думку, – це система компетентностей, які дають змогу професійно виконувати певні обов'язки, використовуючи теоретичні знання та практичні вміння, які фахівець отримав під час навчання у ВНЗ.

2. Професійна компетентність авіаційного диспетчера охоплює необхідні професійні вміння, навички, компетентності, серед яких визначальне місце посідають комунікативні вміння.

3. Успішна професійна діяльність безпосередньо залежить від рівня теоретичних знань, напрацювання практичних умінь, досвіду їх застосування в роботі, що є елементами професійної компетентності, яку формують під час навчання у вищому навчальному закладі відповідного профілю.

Література.

1. Забарна А. П. Компетентнісний підхід як основа організації профільного навчання інформатики / А. П. Забарна // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2009. – № 2 (74). – С. 21.
2. Бібік Н. М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / [Н. М. Бібік, І. Г. Єрмакова, О. В. Овчарук та ін.]. – К. : Плеяди, 2005. – 120 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / [За заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: "К.І.С.", 2004. – 112 с.
4. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход : [моногр.] / Зеер Э. Ф. – М. : Моск. психол.- соц. ин-т, 2005. – 211 с.
5. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питання запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній

- освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С, 2004. – 112 с.
- 6.Слабко В. М. Роль і місце технічної компетентності у підготовці майбутнього викладача дизайну / В. М. Слабко // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 13 : «Проблеми трудової та професійної підготовки». – 2010. – Вип. 7. – С. 208.
- 7.Стовба Н. І. Когнітивний досвід як складова професійного досвіду / Н. І. Стовба // Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ. – 2011. – Т. XIII, ч. 2. – С. 387.
- 8.Як стати авіадиспетчером? [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://controller.ukosatse.ua/index.php?s=deff886e9a32044bdbccbde4c559529f&act=Part&CODE=251>.
- 9.Харченко В. П. Застосування еталонних моделей компетенції диспетчерів керування повітряним рухом як засобу оптимізації витрат провайдера аеронавігаційних послуг / В. П. Харченко, В. П. Колотуша, І. В. Колотуша // Вісник НАУ. – 2010. – № 1. – С. 84.
- 10.Петращук О. П. Предтренажерний етап – єднальна ланка теоретичної та практичної підготовки диспетчерів керування повітряним рухом / О. П. Петращук, С. І. Рудас // Вісник НАУ. – 2010. – № 4. – С. 170–173.
- 11.Щербіна С. В. Науково-дослідна робота майбутніх диспетчерів міжнародних авіаліній як засіб формування професійних умінь : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання з технічних дисциплін» / С. В. Щербіна. – Х., 2001. – 18 с.
- 12.Харченко В. П. Автоматизація процесу професійного відбору авіаційного персоналу цивільної авіації / В. П. Харченко, Ю. В. Чинченко // Вісник НАУ. – 2006. – № 2. – С. 34.
- 13.Пітель О. М. Формування готовності майбутніх авіаційних диспетчерів до введення радіообміну англійською мовою / О. М. Пітель // Вісник НАУ. – 2010. – № 2. – С. 192.